

A létige múlt idejű alakjai mint modális partikulák az udmurt nyelvben*

Kubitsch Rebeka

Szegedi Tudományegyetem,
Nyelvtudományi Doktori Iskola, Uráli program

The paper discusses the use of past tense forms of the verb ‘be’ in non-declarative moods and in two deontic constructions in the Udmurt language. There are three non-declarative moods in Udmurt: the imperative, the optative, and the conditional mood. The study argues that in such constructions the forms *val* and *vylem* can be considered modal particles and their primary function is modal attenuation.

The study reveals that in the imperative and optative moods and in modal constructions the particles attenuate the deontic modal base. Such constructions express hypothetical events, typically wishes. In the conditional mood the particles emphasize hypotheticality. Furthermore, *vylem* highlights the speaker’s own evaluation about the probability of the event in question – it encodes that the speaker holds it less probable or even unreal that the state of affairs expressed in the proposition is true or will be true. Hence *vylem* is epistemic. In my opinion, the epistemic connotation of *vylem* is related to the fact that *vylem* is the indirect evidential form of ‘be’, since epistemic modality and evidentiality have interdependencies in many languages.

Keywords: Udmurt, past tense, modality, modal particles

Kulcsszavak: Udmurt, múlt idő, modalitás, modális partikulák

A tanulmány a létige múlt idejű alakjainak modális partikulaként történő használatát mutatja be az udmurt nyelvben. A vizsgálat tárgyát olyan szerkezetek képezik, melyek egy nem kijelentő módban álló igéből és a *vylyny* ‘van.INF’ létige múlt idejű alakjainak (*val* és *vylem*) valamelyikéből tevődnek össze. A tanulmány emelett kitér a *val* és *vylem* alakok használatára két deontikus szerkezetben is.¹

A téma vizsgálatát indokolja, hogy habár a *val* és *vylem* alakok modális funkciója nem ismeretlen jelenség az udmurt nyelvészetben, a leíró

---

* A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3 kód-számú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült (projekt-szám: ÚNKP-20-3-SZTE-221).

¹ Ezúton szeretném megköszönni a bírálóknak a tanulmánnyal kapcsolatos hasznos észrevételeiket, javaslataikat.

munkákban jellemzően csak említés szintjén, egy-egy példa erejéig taglalják. Ezen belül ezek a leírások elsősorban a *val* alak modális funkciójára fókuszálnak, a *vylem* elem vagy nem jelenik meg, vagy a *val* elemmel egységesen kezelik. Továbbá a szakirodalom nem mutat egységes képet az elemek funkcióját tekintve, és azt illetően sem, hogy ezeket az alakokat segédigeként vagy partikulaként célszerű-e elemezni.

A jelenség átfogó és az összes nem kijelentő módot érintő vizsgálatára eddig nem került sor. Ennélfogva a tanulmány kortárs nyelvi anyagon elemzi a létige múlt idejű alakjait a nem kijelentő módokban, pontosítva és kiegészítve a szakirodalom eddigi megállapításait. Ezen felül bemutatja a *val* és a *vylem* alakok funkciójában megfigyelhető különbséget, pótolva ezzel a *vylem* alakra vonatkozó leírások hiányát is. További célja, hogy az eddigi szakirodalomban megjelenő, egymásnak ellentmondó, vagy legalábbis nem összhangban lévő állításokat tisztázza.

A tanulmány amellett érvel, hogy a nem kijelentő módokban a létige múlt idejű alakjai modális partikulákként jelennek meg, melyek funkciójára a modális érték csökkentése. Megállapítja, hogy szisztematikus különbség fedezhető fel a *val* és a *vylem* modális jelentése között, mely feltételezhetően azok igei jelentéséből származik. Megállapítja továbbá, hogy a *vylem* elem ezekben a szerkezetekben episztemikus modális tartalommal bír. A létige két múlt idejű alakjának modális használatában mutatkozó különbségek eddig nem jelentek meg az udmurt nyelv leírásaiban. Hangsúlyozandónak tartom továbbá, hogy a vizsgált nyelvi anyag is újdonság. A közleményben szereplő példák korpuszadatokból származnak,² továbbá anyanyelvi beszélőkkel folytatott konzultációk idevágó eredményeit is felhasználtam.³

---

² A korpuszadatok az Udmurt Corpora fő- és egyik alkorpuszából származnak. A főkorpusz, mely javarészt sajtó- és blogszövegekből, illetve az Új Testamentum udmurt fordításából épül fel, 9.57 millió tokent tartalmaz. Az alkorpusz a közösségi mediáról származó bejegyzésekből áll, és 2.66 millió udmurt nyelvű tokent tartalmaz (http://udmurt.web-corpora.net/index_en.html).

³ A szerző 2019-ben és 2020-ban készített egy kérdőívet és 26 félstrukturált interjút az udmurt nyelv evidencialitása kapcsán, melyekben a *val* és *vylem* modális partikulaként történő használata is megjelent. A kérdőív és az interjúk csak részleteikben relevánsak jelen tanulmány szempontjából, továbbá nem érintik az összes szóban forgó szerkezetet. Ugyanakkor meglátásom szerint fontos adalékul szolgálnak a jelenség részletes leírásához, ennélfogva a kérdőív és az interjúk idevágó eredményeit is ismertetni fogom.

A tanulmány az alábbi módon épül fel: az 1. pont az udmurt nyelv areális és szociolingvisztikai vonatkozásait mutatja be, a 2. pont a modalitás mibenlétét ismerteti röviden. A 3. pont az udmurt nyelvben található nem kijelentő módok morfológiai felépítését, a 4. pont a létige múlt idejű alakjait mutatja be. Az 5. pont először ismerteti a szakirodalom korábbi megállapításait a *val* és *vylem* alakok modális funkcióit illetően, majd grammatikai érveket vonultat fel a partikulaként történő elemzés mellett (5.1). A múlt idő és modalitás összefüggéseinek tipológiai áttekintése után (5.2) kerül sor a modális funkciók részletes tárgyalására a nem kijelentő módokban (5.3; 5.4; 5.5). A 6. pont két deontikus szerkezetben vizsgálja a *val* és *vylem* alakok modális funkcióit. A 7. pont röviden áttekinti a létige múlt idejű alakjának modális használatát az udmurt kapcsán kontaktusnyelvészeti szempontból két legfontosabb nyelvben, az oroszban és a tatárban. A 8. pont az elemzés következtetéseit foglalja össze.

1. Az udmurt nyelv

Az udmurt az uráli nyelvcsalád permi ágába tartozik. A 2010-es oroszországi népszámlálás alapján a népesség száma 554 000, a beszélők száma 340 000 fő körül mozog. A beszélők nagy része az Udmurt Köztársaság területén él, mely az Orosz Föderáció egyik tagköztársasága. Az udmurtok a köztársaság népességének 28%-át teszik ki, az orosz lakosság aránya 62,2%, a maradék majdnem 10%-ot egyéb kisebbségekből tevődik össze (pl. tatár). A nyelvet az Udmurt Köztársaságon kívül a Kirovi területen, a Permi határterületen, Baskortosztánban, Tatársztánban és a Mari Köztársaságban is beszélik.

Az udmurtnak van irodalmi nyelvváltozata. Ez az orosz mellett a köztársaság hivatalos nyelve, ugyanakkor a gyakorlatban az udmurt nyelv használata a vidéki területekre jellemző, a városokban és a közigazgatásban az orosz dominál. Az udmurtok mindössze 62%-a beszél udmurtul, oroszul viszont mindenki tud (a délebbi területekre jellemző még a tatár nyelv ismerete is). Ennélfogva az udmurt–orosz kétnyelvűség általános jelenség (Salánki – Kondratieva 2018: 166–167). Az EGIDS⁴ skála alapján az udmurt a veszélyeztetett nyelvek közé tartozik (Ethnologue).⁵

⁴ Expanded Graded Intergenerational Disruption Scale. A 13 fokozatú skála a nyelvek státuszát mutatja a veszélyeztetettségét, a generációk közti nyelvátadás és a használat elterjedtségének szempontjait figyelembe véve.

⁵ Utolsó látogatás: 2018. 09. 17.

Az udmurt a Volga-Káma nyelvszövetség része. A térségben (az oroszon kívül természetesen) finnugor és törökségi nyelveket beszélnek. Az udmurt mellett a nyelvszövetségbe tartozik a mari (hegyi és mezei), a csuvas, a tatár és a baskír, míg a mordvin (erza és moksa), illetve a komi (zürjén és permják) a periférián helyezkednek el (Helimski 2003: 159). Az udmurt nyelvben ennél fogva orosz és törökségi hatások figyelhetők meg.

2. Modalitás

A modalitás a világ egy lehetséges állapotát fejezi ki, annak a nyelvi kifejezése, hogy az adott tényállás nem faktuális esemény (Kiefer 2007: 308; Kugler 2017: 480).

A szakirodalomban nincs egyetértés azt illetően, hogy mely kategóriák tartoznak a modalitás koncepciójába, de a tradicionális megközelítés szerint három alapvető modális kategória létezik: dinamikus, deontikus és episztemikus (Nuyts 2016: 33).

A dinamikus modalitás a kontrolláló résztvevő (tipikusan az ágens) képességére, hajlandóságára vonatkozik, míg a deontikus modalitás szűkebben értelmezve megengedést, kötelezettséget, tiltást fejez ki (Palmer 2001: 9–10). Általánosabban értelmezve a deontikus modalitás annak mértékét mutatja, hogy a megnyilatkozásban szereplő tényállás megvalósulása mennyire kívánatos. Ennél fogva a kategória skalárisként képzelhető el, mely az abszolút szükségszerűtől a kívánatosan át az elfogadhatóig terjed (Nuyts 2016: 36).⁶ Az episztemikus modalitás tipikusan, de nem szükségszerűen a megnyilatkozó vélekedését, valószínűsítését foglalja magába az adott tényállásra vonatkozóan. A deontikus modalitáshoz hasonlóan az episztemikus modalitás is skalárisként fogható fel, mely megjeleníti, hogy a beszélő milyen mértékben tartja valószínűnek az adott eseményt (Kugler 2017: 486–488). A modális erő alapján a „szinte bizonyos” és a „szinte valószínűtlen” értékek közötti skálaként értelmezhető (Kugler 2015: 55).⁷

⁶ Ha elfogadjuk a kategória polaritását, akkor a skála a nem kívánatos és az elfogadhatatlan értékét is magába foglalja.

⁷ A tanulmányban a modális erő/erősség kifejezés a deontikus és episztemikus modalitás skaláris tulajdonságára utal. Deontikus modalitás esetén modálisan erősebb a nagyobb mértékű szükségszerűséget kifejező nyelvi elem, míg az episztemikus modalitás esetében a nagyobb mértékű valószínűséget, bizonyosságot kifejező elem tekinthető modálisan erősebbnek. Az egyes értékek viszonylagosak. A modális értékek kapcsán vö. Hofmann 1993: 106, 109.

3. Nem kijelentő módok az udmurtban

Bartens (2000) és Winkler (2011) három nem kijelentő módot különböztet meg az udmurt nyelvben: a feltételest, a felszólítót és az optatívuszt. Az alábbi szakasz egy rövid áttekintést ad az udmurt nem kijelentő módok morfológiai felépítéséről.

3.1. A felszólító mód

Bartens (2000: 215–216) és Kozmács (2002: 32) alapján az udmurtban a felszólító módnak csak második személyű alakja van. Egyes számban a felszólítás az igetővel történik, többes számban tőtípustól függően az *-e/-le* toldalékkal. Az udmurt nyelvben az igék tótani szempontból két csoportra oszthatók. Az első csoportba azok az igék tartoznak, melyeknek főnévi igenévi alakjában az infinitívusz képzője előtt *-y* szerepel, míg a második csoportba azok az igék sorolhatók, melyekben ugyanebben a pozícióban *-a* található (Kozmács 2002: 14). Az *-y* tövéghangzós igék esetén többes számban az *-e* toldalék, az *a*-tövő igéknél a *-le* toldalék található. A tagadó felszólítás az *en* partikulával képezhető (vö. 1. táblázat).

1. táblázat: A *mynyny* 'menni' ige felszólító alakjai

<i>mynyny</i> 'menni'	egyes szám	többes szám
állító	<i>myn</i>	<i>myn-e</i>
	megy.IMP.SG	megy-IMP.PL
	'Menj!'	'Menjetek!'
tagadó	<i>en</i> <i>myn(y)</i> ⁸	<i>en</i> <i>myn-e</i>
	NEG.IMP megy.CNG.SG	NEG.IMP megy-CNG.PL
	'Ne menj!'	'Ne menjetek!'

3.2. Az optatív mód

Az udmurt nyelv sztenderd nyelvváltozatát ismertető leírásokban az optatívusz gyakran nem önálló módként jelenik meg. Ennek oka vélhetően egyrészt az, hogy a teljes paradigma csak a déli udmurt nyelvjárásokból adatható, másrészt, hogy a gyakrabban előforduló harmadik személyű alakokat, kötőmódi funkciójuk miatt a felszólító mód paradigmájához sorolják (Csúcs 1990: 52; Winkler 2001: 51, Kelmakov – Hännikäinen 1999: 196). Bartens (2000: 219–222) munkájában az optatívusz önálló módként jelenik meg, de csak a harmadik személyű alakokat taglalja.

⁸ Az ige tövéghangzója (*y*) elmaradhat.

Winkler későbbi monográfiájában szintén önálló módként írja le, és a teljes paradigmát közli. Az optatívuszi alak használatos óhajtó mondatokban, célhatározós mellékmondatokban, illetve mondásigékkel (Winkler 2011: 103).

2. táblázat: A *mynyny* 'menni' optatív módú alakjai

<i>mynyny</i> 'menni'	állítás	tagadás
1SG	<i>med myn-o-m</i> OPT megy-FUT-1SG 'hadd menjek'	<i>meda-m myny</i> NEG.OPT-1 megy.CNG.SG 'hadd ne menjek'
2SG	<i>med myn-o-d</i> OPT megy-FUT-2SG 'hadd menjél'	<i>meda-d (medam) myny</i> NEG.OPT-2 megy.CNG.SG 'hadd ne menjél'
3SG	<i>med myn-o-z</i> OPT megy-FUT-3SG 'hadd menjen'	<i>meda-z (medam) myny</i> NEG.OPT-3 megy.CNG.SG 'hadd ne menjen'
1PL	<i>med myn-o-my</i> OPT megy-FUT-1PL 'hadd menjünk'	<i>meda-m (medam) myn-e</i> NEG.OPT-1 megy-CNG.PL 'hadd ne menjünk'
2PL	<i>med myn-o-dy</i> OPT megy-FUT-2PL 'hadd menjetek'	<i>meda-d (medam) myn-e</i> NEG.OPT-2 megy-CNG.PL 'hadd ne menjetek'
3PL	<i>med myn-o-zy</i> OPT megy-FUT-3PL 'hadd menjenek'	<i>meda-z (medam) myn-e</i> NEG.OPT-3 megy-CNG.PL 'hadd ne menjenek'

Az állító forma a *med* 'hadd' optatív partikulából⁹ és az ige jövő idejű alakjából épül fel. Tagadáskor a *med* személyben egyezik az alannyal, ugyanakkor a formailag 1SG/PL *medam* alak a többi személlyel is használható (Edygarova 2015: 273–274). Ezekben az esetekben a kontextus alapján állapítható meg, hogy a forma melyik személyre utal.

Az optatív megnevezés véleményem szerint félrevezető, azt sugallja, hogy ezek az alakok elsősorban kívánságot fejeznek ki. Funkcióját tekintve talán a kötőmód megnevezés pontosabb lenne (Tánczos 2015: 134 kötőmódnak nevezi).¹⁰ A tanulmánynak nem célja ezt a terminológiai

⁹ Edygarova (2015: 273) partikulaként írja le a *med* alakot, ugyanakkor, mivel tagadáskor ragozódik, meglátása szerint ezekben az esetekben tagadó igeként kezelhető.

¹⁰ A helyzetet az is bonyolítja, hogy az orosz nyelvű kutatók az angol *subjunctive* 'kötőmód' terminust az udmurt kapcsán a morfológiai feltételes módra használják.

problémát eldönteni, így továbbra is a szakirodalomban elterjedtebb optatív megnevezést használom.

3.3 A feltételes mód

A permi nyelvek közül egyedül az udmurtban található morfológiailag jelölt feltételes mód (Bartens 2000: 223). A *-sal* jel az igetőhöz járul, a személyt a kijelentő módban használt igei személyragok jelölik. Az egyes számú alakoknál zárójelezett személyragok a beszélt és írott nyelvben is elmaradhatnak. A tagadó alak az *öj* partikulával képezhető.¹¹ A feltételes mód nem fejez ki időt (Edygarova 2015: 274), az alakok egyaránt használhatók jelen és múlt idejű értelemben is.

3. táblázat: A *mynyny* 'menni' feltételes módú alakjai

<i>mynyny</i> 'menni'	állítás	tagadás
1SG	<i>myny-sal</i> megy-COND 'mennék'	<i>öj myny-sal</i> NEG megy-COND 'nem mennék'
2SG	<i>myny-sal-(yd)</i> megy-COND-2SG 'mennél'	<i>öj myny-sal-(yd)</i> NEG megy-COND-2SG 'nem mennél'
3SG	<i>myny-sal-(yz)</i> megy-COND-3SG 'menne'	<i>öj myny-sal-(yz)</i> NEG megy-COND-3SG 'nem menne'
1PL	<i>myny-sal-my</i> megy-COND-1PL 'mennénk'	<i>öj myny-sal-my</i> NEG megy-COND-1PL 'nem mennénk'
2PL	<i>myny-sal-dy</i> megy-COND-2PL 'mennétek'	<i>öj myny-sal-dy</i> NEG megy-COND-2PL 'nem mennétek'
3PL	<i>myny-sal-zy</i> megy-COND-3PL 'mennének'	<i>öj myny-sal-zy</i> NEG megy-COND-3PL 'nem mennének'

¹¹ Az *öj* alak megegyezik a tagadó ige múlt idejének egyes szám első személyű alakjával. A mai udmurt nyelvben a feltételes mód tagadásakor minden számban és személyben ez az alak használatos, de a 19. században készült leírások még olyan paradigmát rögzítenek, amelyben a tagadás tagadó igével történik és a személynek megfelelően ragozódik (a mai udmurt múlt idő tagadásával megegyezően [Aminoff 1896: 44, 47]).

4. A létige múlt idejű alakjai

Az udmurtban két létige található: a *vylyny* 'van.INF' és a *luyny* 'lesz.INF' (Bartens 2000: 265–267). Jelen tanulmány a *luyny* létigével nem foglalkozik, mivel nem funkcionál modális partikulaként a nem kijelentő módokban. A *vylyny* ige paradigmája erősen hiányos, mivel „valós” ragozott alakjai csak múlt időben fordulnak elő (Winkler 2011: 92).¹² Továbbá az infinitívuszi alak sem használatos a mai udmurt nyelvben, csak frazémákban fordul elő.

Az udmurtban két szintetikus múlt idő található, ennél fogva a létige kapcsán a vizsgálat tárgyát két múlt idejű alak képezi. A *val* a létige ún. első múlt idejű, a *vylem* a második múlt idejű alakja.¹³ Az első és második múlt idő közti különbségtétel legtöbbször evidenciális, vagyis az információ forrására és típusára vonatkozó. Az első múlt idő a második múlttal kontrasztba állítva gyakran a szemtanúsággal és elsőkezűséggel asszociálódik, de a mai udmurt nyelvben a legtöbb esetben általános múlt időként használatos. A második múlt időt elsősorban a közvetett módon (főleg következtetés, értesülés útján) szerzett információ kifejezésére használják (Aikhenvald 2004: 28; Tarakanov 2011: 189; Kubitsch 2018: 258–260; Skribnik – Kehayov 2018: 539).

Az első múlt időben csak a *val* forma létezik, mely nyelvtörténetileg az első múlt idő egyes szám harmadik személyű alakja (Bartens 2000: 266). A tagadás az *öj* partikulával képezhető. A második múlt időben a létige paradigmája teljes (bővebben a paradigmáról l. Kozmács 2008: 175–176). A *vylem* a létige egyes szám harmadik személyű formája.¹⁴ Nyelvjárástól függően két tagadó alakja létezik: az északi nyelvjárásokra az analitikus *övöl vylem* jellemző, mely az *övöl* tagadó partikulából és az állító alakból hozható létre. A déli nyelvjárásokban a szintetikus *vylymte*

¹² A *vylyny* alakból vezethető le továbbá a jelen idejű birtokos szerkezetekben és egzisztenciális mondatokban használt *van* 'van' alak, de ezt Bartens (2000: 265) nominálisnak tartja, ennél fogva mondható, hogy a létige ragozott alakjai csak múlt időben fordulnak elő.

¹³ Egyes leírások az első múlt időt praeteritumnak, a második múlt időt perfectumnak nevezik (Csúcs 1990; Winkler 2011).

¹⁴ Történetét tekintve a második múlt idejű alakok nominális eredetűek, a befejezett melléknévi igenévi alakokra vezethetők vissza (a harmadik személyű második múlt idejű alakok homonimák a befejezett particípiummal) (Bartens 2000: 202–203).

tagadó alak figyelhető meg, mely az *-mte* szuffixummal képződik.¹⁵ Az alábbi példában a létige két múlt idejű alakjának evidenciális értelmű használata látható.

(1) *Šekyt ar-jos val soku.*
nehéz év-PL **van.1PST** akkor

’Nehéz évek voltak akkor.’ (a beszélő saját maga tapasztalta vagy biztos tudással rendelkezik az eseményről)

(2) *Šekyt ar-jos vylem soku.*
nehéz év-PL **van.2PST[3SG]** akkor

’Nehéz évek voltak akkor.’ (a beszélő saját maga nem tapasztalta meg, valamilyen egyéb forrásból tud róla, pl. értesülés)

5. Az udmurt létige múlt idejű alakjai mint modális partikulák a nem kijelentő módokban

Az udmurt nyelvészetben a *val* alak modális funkcióban történő használata nem ismeretlen jelenség, elsősorban a felszólító mód és a necesszív (szükségszerűséget kifejező) particípium kapcsán említik (Tarakanov 1998: 174; Kelmakov–Hännikäinen 1999: 196; Winkler 2011: 137). A *val* modális funkciója ezen leírások alapján az illokúciós erő csökkentése, ezzel udvariasabbá téve a megnyilatkozást.

A *vylem* alak ilyen típusú előfordulása kevéssé jelenik meg az udmurt nyelv leírásaiban. Tarakanov (1998: 171, 174) a feltételes és a felszólító mód kapcsán ír röviden arról, hogy „mintha a *val* és *vylem* segédigék az igéknek további modális árnyalatot adnának”,¹⁶ vagyis nem tesz különbséget a *val* és a *vylem* használata között. Winkler (2011: 102) munkájában a felszólító mód kapcsán említi meg külön a *vylem* alakot, melynek segítségével egy direkt felszólításból mintegy indirekt hozható létre, ezzel gyengítve a felszólítás illokúciós erejét.¹⁷

¹⁵ Az analitikus tagadásban megfigyelhető *övöl* partikula negatív kopulaként használatos az egzisztenciális és névszói állítmányú mondatokban (Edygarova 2015: 270). A szintetikus tagadásban használt *-mte* szuffixum eredetileg a befejezett melléknévi igenév tagadó alakját képezi. Ez a tagadási stratégia szintén a második múlt idő nominális eredetét mutatja.

¹⁶ „...а вспомогательные глаголы *вал* и *вылэм* как бы придают им дополнительный модальной оттенок” (Tarakanov 1998: 174).

¹⁷ „*vylem* in Verbindung mit dem IMP2SG bzw. PL macht aus der direkten Aufforderung quasi eine indirekte, schwächt sie damit ab” (Winkler 2011: 102).

Mielőtt ismertetném a *val* és *vylem* elemek használatát a nem kijelentő módokban és a deontikus modális szerkezetekben, fontosnak tartom megjegyezni, hogy az anyanyelvi adatközlőkkel végzett munkám során nem minden beszélő érzékelt jelentésbeli eltérést a *val* és a *vylem* elemek használata között, illetve voltak olyan adatközlők, akik érzéltek jelentésbeli különbséget, de nem tudták pontosan megfogalmazni, hogy milyen tekintetben mutatkozik eltérés a *val* és *vylem* használata között.

5.1. Érvék a *val* és *vylem* partikulaként való elemzése mellett

Habár a *val* és *vylem* modális használata a legtöbb leíró munkában, ha csak említés szintjén is, de megjelenik, ezek a munkák nem egységes módon elemzik ezeket az alakokat. Tarakanov (1998: 174) és Kelmakov – Hännikäinen (1999: 196) segédigeként tekint rájuk. Tarakanov egy későbbi munkájában (2011: 175–176) hol segédigeként, hol partikulaként hivatkozik a *val* alakra a felszólító móddal való együttállása kapcsán. Winkler (2011: 137) már egységesen modális partikulaként glosszázza őket, de a modális partikulák taglalásánál a létige múlt idejű alakjai közül csak a *val* elem szerepel. Meglátásom szerint a partikulaként való elemzés helytálló, ugyanakkor érveket egyik munka sem sorakoztat ezen értelmezése mellett. A modális használaton túl grammatikai érvek is felhozhatók a partikulaként történő elemzés mellett a nem kijelentő módokban.

A partikula olyan viszonyzó, amely nem toldalékolható, más szavakkal nem alkot sem morfológiai, sem szintaktikai kapcsolatot, nem lehet mondatrészes. Funkciója, hogy a mondatban lévő állításon műveleteket végezzen: modális viszonyt, beszélői attitűdöt fejezzen ki, vagy jelölje a beszélő reagálását az adott kommunikációs helyzetre. A partikula önmagában nem felelhet semmilyen kérdésre, de lehet emocionális tartalma (Kugler 2000: 275). Az alábbi szakasz a morfológiai és szintaktikai érveket ismerteti a partikulaként történő elemzés mellett. A *val* és *vylem* elemek jelentése és modális használata a későbbi pontokban kerül részletes bemutatásra (vö. 5.3, 5.4, 5.5, 6. pont).

A nem kijelentő módokban használva a *val* és *vylem* alakok ragozhatatlanok. Korábban szerepelt, hogy az első múlt időben a létigének csak a *val* alakja létezik, ennél fogva semmilyen esetben nem ragozódik, ezért ez önmagában nem tekinthető érvnek a partikulaként történő elemzés mellett. A második múlt időben viszont a paradigma teljes, morfológiailag a *vylem* az egyes szám harmadik személyű alak. A nem kijelentő

módokban mindig ez az alak szerepel, a létige egyéb alakja nem jelenhet meg.

A *val* és *vylem* alakok lexikailag tartalmatlanok, általában elhagyhatók a mondat szintaktikai szerkezetének sérülése nélkül (természetesen a mondat jelentése módosulhat).

(3) *lykty val*
jön.IMP.SG **van.1PST**
'Gyere, kérlek!'

(4) *lykty*
jön.IMP.SG
'Gyere!'

Mivel a *val* és a *vylem* nem tekinthetők önálló mondatrészeknek, nem is kérdezhetők, nem alkotható olyan kérdés, melyre önmagukban válaszolhatnak. Mondatbeli pozíciójuk kötött, minden esetben az ige után állnak.

Mindezek alapján úgy vélem, hogy indokolt a *val* és *vylem* alakokat a nem kijelentő módokban partikulaként elemezni. Típusukat tekintve modális-pragmatikai partikulák, melyek funkciói a modális alapérték módosítása és a beszélői attitűd kifejezése. Ezért a továbbiakban a nyelvi példák glosszájában ATT (az angol *attenuative* 'enyhítő' alapján) jelzéssel látom el őket.

5.2. Múlt idő és modalitás

A létige múlt idejű alakjainak modális partikulaként való használatának részletes ismertetése előtt az alábbi szakasz egy rövid összefoglalást ad a múlt idő és a modalitás gyakori összefüggéseiről.

A világ nyelveiben nem ritka jelenség, hogy múlt idejű alakok modális funkcióban jelennek meg (Palmer 2001: 203). Mivel az alább bemutatott jelenség számos nyelvben megfigyelhető, több munkában is megjelent az a felvetés, miszerint a múlt idő „távolító eszközként” szemlélendő – temporális értelemben a jelentől távolítja el az eseményeket, míg modális szempontból a faktualitástól (de Haan 2010: 461).

A tényellentétes (vagy másként kontrafaktuális)¹⁸ mondatok múlt idejű morfológiájával történő kifejezése nyelveken átívelő jelenség. Ezek-

¹⁸ A kontrafaktuális szerkezetek azt fejezik ki, hogy a beszélő szerint a szóban forgó állítás nem tartható (Iatridou 2000: 231).

ben az esetekben a formailag múlt idejű alakok nem feltétlenül kapnak temporális értelmezést (Iatridou 2000: 244). Az angol nyelv feltételes mondataiban és a kontrafaktuális kívánságok kifejezésekor múlt idejű alakokat találhatunk (a példában kiemelve).

(5) *I wish I **had** a car*
 én kíván én **POSS.AUX.PST** INDF autó
 'bár lenne egy autóm'

(6) *If you **did** this, I **would** be very happy*
 ha te **csinál.PST** ez, én **FUT.AUX.PST** van nagyon boldog
 'ha ezt megtennéd, nagyon boldog lennék'

Ezen felül a múlt idejű alakok alkalmasak arra, hogy enyhítsék a megnyilatkozás modális erejét. Ennek egyik talán leggyakrabban idézett példája az angol nyelv modális segédigéi, melyek múlt idejű alakjai irreálitást, lehetőséget fejezhetnek ki (Palmer 2001: 13–14, 73). A (7)-es példában a *can* 'tud, képes valamire' modális segédige múlt idejű *could* alakja csökkenti a modális erősséget. Ezzel a kérés udvariasabbá válik, vagyis az illokúciós erő is csökken (de Haan 2010: 461).

(7) *I just want-ed to ask you if you **could***
 én csak akar-PST PTC kérdez te ha te **AUX.PST**
lend me a pound.
 kölcsönad én.ACC INDF font

'Csak meg akartam kérdezni, hogy kölcsön tudnál-e adni egy fontot.'

Az udmurtban szintén megfigyelhető, hogy az irreális feltételes mondatok protázisában (a feltételt tartalmazó tagmondatban) az ige múlt időben áll (Bartens 2000: 313).

(8) *nos ...öz ke oske, soku tañi ta*
 de **NEG.1PST.3** ha **hisz.CNG.PL** akkor itt ez
mandat-me vožmat-o
 megbízás-ACC.POSS.1SG mutat-FUT[1SG]
 'ha nem hinné el, megmutatom neki ezt a megbízásom'

Továbbá az udmurt feltételes módot és múlt időt etimológiailag is összefüggésbe hozzák. Tarakanov (1998: 176–179) alapján a morfológiai fel-

tételes mód *-sal* jele nyelvtörténetileg magába foglalja a létige múlt idejű *val* alakját. Ezt a feltételes mód tagadó alakjai is megerősíthetik (vö. 3.3. pont), mivel a tagadásban használt *øj* partikula megegyezik a tagadó ige múlt idejének egyes szám első személyű alakjával. A *val* létige tagadásánál szintén az *øj* partikula jelenik meg minden számban és személyben.

A következőkben kortárs nyelvi anyagból származó példákkal illusztrálva ismertetem a létige múlt idejű alakjainak funkcióit a felszólító, optatív és feltételes módú igékkel, továbbá bemutatom a *val* és a *vylem* alakok használatában mutatkozó különbséget. Kitérek továbbá a partikulák használatára két deontikus modális szerkezetben is, és bemutatom a létige múlt idejű alakjának modális használatát az oroszban és a tatárban.

5.3. A *val* és a *vylem* alakok használata felszólító módban¹⁹

Ahogy korábban is szerepelt, a létige *val* alakjának használata elterjedt a felszólítás illokúciós erejének csökkentésére. A felszólító módú ige és a *val* együttesen kérést fejeznek ki, ennél fogva a felszólítás udvariasabb lesz.

- (9) Svetlana Daňilovna, nyrys ik vera-le val, piči
 PN először PTC mond-IMP.PL²⁰ ATT kicsi
 dyr-dy šajer-my-len kyče sereg-az
 idő-POSS.2PL ország-POSS.1PL-GEN melyik sarok-INE.POSS.3SG
 ortč-i-z?
 történik-1PST-3SG

'Svetlana Daňilovna, először is, kérem, mondja el, hogy gyermekkorra országunk melyik szögletében telt?'

¹⁹ Sajnálatos módon nem áll rendelkezésre információ azt illetően, hogy a korpuszban pontosan hány olyan szerkezet található, mely a felszólító módú igéből és a létige valamelyik múlt idejű alakjából állna. Ennek oka, hogy a korpusz morfológiai elemzője nincs egyértelműsítve, így a felszólító módú alakokra keresve több ezer helytelen találatot jelenít meg (tekintve, hogy a tagadás tagadó igével történik és a konnegatív alakok gyakran megegyeznek az ige-tővel, továbbá, hogy a többes felszólítás végződése (-e) alakilag egybeesik a jelen idő egyes szám harmadik személy végződésével).

²⁰ Az udmurtban a magázás a többes szám második személyű alakokkal történik.

- (10) *Čukaže kuno-os-y lykt-o-zy, taka-de*
 holnap vendég-PL-POSS.1SG jön-FUT-3PL birka-ACC.POSS.2SG

šot val
ad.IMP.SG ATT

'Holnap vendégeim jönnek, kérlek, add nekem a birkádat!'

A *val* partikula negatív felszólításban is megjelenhet. Ezekben az esetekben szintén az illokúciós erőt csökkenti.

- (11) *Soin ik kuri-ško penši-je košky-ku-dy,*
 ezért PTC kér-PRS.1SG nyugdíj-ILL megy-CVB-POSS.2PL

mone en vunet-e val.
 engem NEG.IMP felejt-CNG.PL ATT

'Ezért kérem, hogy amikor nyugdíjba megy, ne felejtse el engem.'

A partikula vizsgálata azt mutatja, hogy a felszólító módú igealak a szerkezet nem direktívaként²¹ is viselkedhet. Tarakanov (2011: 176) alapján a *val* a felszólító móddal együttesen a feltételes módnak megfelelő értelemben is használható. Ezekben az esetekben a *val* partikula a modális alapértéket módosítja. A (12)-es példában a megnyilatkozó arról beszél, hogy a mezőgazdaságban a különféle feladatok ellátására speciális gépekre lenne szükség, melyeket jó lenne megvásárolni, de az áruk folyamatosan emelkedik. A (13)-as példában a beszélő szeretne egy zakót varratni, de nincs varrónő a falujukban. Megfigyelhető, hogy a formailag második személyű felszólító alak nem a hallgatóra vonatkozik, tehát nem tényleges felszólításról van szó. Ez viszont csak akkor lehetséges, ha a felszólító módú igealak mellett a létige valamelyik múlt idejű alakja is megjelenik.²² Ezekben a példákban a Tarakanov (2011) által leírt jelenség látható, vagyis a *val* partikulával együttesen a felszólító módú ige hipotetikus tartalmat fejez ki. További adalék, hogy az alacsony számú példák mindegyikében a szerkezet kontrasztív szituációban használatos: a megnyilatkozó kívánatosnak tartja a propozícióban foglalt cselekvés megvalósulását, de ez valamilyen

²¹ A direktíva a beszédaktusok egyik típusa. A beszélő azon szándékát fejezi ki, hogy a hallgató a propozícióban megfogalmazottak szerint cselekedjen. A direktívákhoz sorolható többek között a parancs, a kérés, az utasítás, a javaslat, a könyörgés és a tiltás (Searle 1983: 166).

²² Nem található olyan eset, amikor egy önmagában álló felszólító módú ige ne második személyre vonatkozna.

külső, objektív körülmény (pl. a pénz vagy a varrónő hiánya) miatt nem lehetséges.

- (12) *Vań-ze ta-je lešt-is t'exņika aśme-len*
 minden-ACC ez-ACC csinál-PTCP.ACT technika mi.magunk-GEN
l'ab. So-je baśty val – dun-yz kurtčyli-śke
 gyenge az-ACC **vesz.IMP** **PTC** ár-POSS.3SG ráragad-PRS.3SG
 'Az összes mindezt (a feladatot) elvégző technika nálunk rossz minőségű. Megvennénk – (de) az ára emelkedik.'

- (13) *Kyče ke syče penžak zolty val,*
 milyen PTC ilyen zakó **kialakít.IMP** **ATT**
no gurt-amy vuriškiś-my övöl.
 de falu-INE.POSS.1PL varrónő-POSS.1PL NEG

'Valami ilyen zakót csináltatnék, de a falunkban nincs varrónő.'

A *vylem* megjelenéséről felszólító módú ige mellett Tarakanov (1998) és Winkler (2011) is említést tesz.²³ Winkler alapján a *vylem* alakkal a felszólítás mintegy indirektté tehető és ezzel gyengíthető. A szerkezetek jelentését tekintve a vizsgálat ezt megerősítette, a *vylem* partikula csökkenti a felszólítás illokúciós erejét, a szerkezet finom, udvarias kérésként értelmezendő, melynek végrehajtása nem kötelező a címzettre nézve, inkább csupán javaslat (vö. 14-es példa).

- (14) *kin-len vań tuspuktem-jos-yz kušte-le vylem gruppa-je*
 aki-GEN van fénykép-PL-POSS.3SG **dob-IMP.PL** **ATT** csoport-ILL
Maša-len vań, todi-śko
 Mása-GEN van tud-PRS.1SG
Voźma-śkom
 vár-PRS.1PL
 'Akinek van képe, szépen kérem, dobja be a csoportba.
 Másának van, tudom
 Várjuk'

²³ A korpusz morfológiai elemzőjének hiányosságából fakadóan (vö. 17-es láb-jegyzet) nem tudom számszerű adatokkal alátámasztani, de az anyanyelvi adatközlőkkel folytatott munka és saját tapasztalataim alapján elmondható, hogy a felszólító mód és a *vylem* partikula alkotta szerkezetek jóval ritkábbak a felszólító módú ige és *val* partikulás szerkezetekhez képest.

A (16)-os példa kontextusa, hogy egy új törvény miatt az önkormányzat csak azoknak adhat földet, akiknél egy főre 10 négyzetméternél kevesebb lakrész jut. Ez viszont a falvakban problémát okoz, hiszen valaki hiába ténylegesen rászoruló, a szabályozás miatt nem kap segítséget.

(16) *Odig jur-t-yn (62 kvadrat metr-yn) kuat' kuža ul-o,*
egy ház-INE (62 négyzet méter-INE) hat PP él-PRS.3PL,

kuiñ pi-zy-ly šemja kyldyt-ono.
három fiú-POSS.3PL-DAT család alapít-PTCP.NESS

Šot vylem muzjem, no zakon-jos-ja ug jara.
ad.IMP.2SG ATT föld de törvény-PL-ADV NEG.PRS szabad.CNG
'Egy házban (62 négyzetméteren) hatan élnek, három fiúnak család-
dot kell alapítania. Adna nekik földet (értsd: az önkormányzat), de a
törvények miatt nem szabad.'

A (17)-es példában a felszólító módú ige és a *vylem* partikula a múltban történt, be nem következett cselekvésre vonatkozik. Ennélfogva az olvasat tényellentétes. A beszélő egy orosz nyelvű bejegyzésre reagál, melyet egy udmurt ifjúsági tábor vezetője osztott meg a közösségi médiában.

(17) *Žećok! Tol'ko gožty vylem vañ-ze ta-je*
ügyes csak ír.IMP.SG ATT minden-ACC ez-ACC

UDMURT šamen. Soku eššo no žeć-ges luy-sal.
udmurt PP akkor még PTC jó-COMP lesz-COND

'Ügyes! Bárcsak mindezt udmurtul írta volna! Akkor még jobb lenne.'

Azt, hogy a felszólító mód és *vylem* szerkezet milyen időre vonatkozik, csak a kontextus alapján lehet meghatározni. Ugyanez figyelhető meg a feltételes mód esetében (vö. 5.5.), továbbá a modális segédigék és a létige mindkét múlt idejű alakjának kombinációjánál is (vö. 6. pont).

Látható tehát, hogy a direktívák esetében mindkét partikula képes csökkenteni az illokúciós erősséget: a *val* partikula használatával a felszólításból kérés válik, a *vylem* partikulával (a *val* partikulához viszonyítva) még finomabb kérés, javaslatétel fejezhető ki. Vagyis mindkét partikula használata udvariasabb megnyilatkozást eredményez.

Azokban az esetekben, amikor a megnyilatkozásnak nincs konkrét címzettje, a felszólító módú ige és a *val* partikula feltételes jelentéstartalmat fejez ki. A *val* partikula nem jelöli a beszélő értékítéletét a propo-

zíciónak megvalósulásának valószínűségét illetően. A *vylem* partikulával ellátott szerkezet ebben a típusú használatban szintén hipotetikus jelentéstartalmat kódol, tulajdonképpen irreális óhajtást fejez ki – a beszélő valószínűsítése szerint a szóban forgó esemény bekövetkeztére nincs esély. Ennélfogva a *vylem* partikula episztemikusnak tekinthető, mivel a beszélő értékítéletét fejezi ki a propozícióban foglaltak valószínűségével kapcsolatban.

Meglátásom szerint mind az illokúciós erő csökkentése, mint a feltételesség kifejezése magyarázható a modális erősség csökkentésével. A felszólító mód és a deontikus modalitás között szoros kapcsolat figyelhető meg (Malchukov – Xrakovskij 2016: 200), többen a felszólító módot a deontikus modalitás rendszerébe sorolják (Chung – Timberlake 1985: 245–249; Palmer 2001: 64). A kötelezettség továbbá a felszólítás jelentésének részeként értelmezhető (Aikhenvald 2010: 142). A *val* és *vylem* partikulák a felszólító mód deontikus modális erősségének értékét csökkentik, vagyis a tényállás szükségszerű helyett kívánatos lesz (vö. 2. pont). Direktívák esetén ez az illokúciós erő csökkenését, nem direktívák esetén a feltételes olvasatot eredményezi. A *vylem* partikula a *val* elemhez képest nagyobb mértékben csökkenti a modális erősség értékét – ez magyarázza, hogy a beszélők miért tartották a *vylem* partikulával alkotott felszólító szerkezeteket udvariasabbnak, gyengébbnek. Nem direktívák esetén a *vylem* (szintén a *val* partikulához viszonyítva) jobban eltávolítja a megnyilatkozást a faktualitástól, és a beszélő szubjektív megítélését mutatja a tényállás megvalósulását illetően (ti. hogy nem fog bekövetkezni). Ennélfogva a beszélők a *vylem* partikulával alkotott szerkezetekhez gyakran emocionális tartalmat is társítottak, pl. sajnálatot (mivelhogy nem valósul meg az óhajtott tényállás).

5.4. A *val* és *vylem* használata optatív módban

A 4. táblázat összegezve mutatja meg az optatív mód és a két partikula előfordulását a főkorpuszban és a közösségi médiában megjelent bejegyzéseket tartalmazó alkorpuszban. Megfigyelhető, hogy az optatív módú ige és a *val* partikula nagyobb számban fordul elő a *vylem* partikulával alkotott szerkezetekhez képest. Ugyanakkor látható, hogy utóbbi szerkeztésmód is meglehetősen produktív.

4. táblázat: Az optatív mód és a *val* és *vylem* partikulák együttes előfordulása a korpuszban

	optatív + <i>val</i>		optatív + <i>vylem</i>	
	állítás	tagadás	állítás	tagadás
főkorpusz	130	196	201	126
alkorpusz	98	78	31	17
összesen	502		375	

Fontos hangsúlyozni, hogy az udmurtban az optatív mód jelentését tekintve közel áll a felszólító módhoz. Harmadik személyű alakjai kontextuálisan indirekt felszólítást fejezhetnek ki (Winkler 2011: 149). Az optatív mód modalitását tekintve deontikus. Ahogyan korábban is említettem, az optatív megnevezés nem a legpontosabban adja vissza a szerkezet funkcióját, mivel meglátásom szerint gyakran nagyobb mértékű szükség-szerűséget fejez ki és nem pusztán kívánságot, óhajtást. A (18)-os példában az optatív mód felszólítást fejez ki. A (19)-es példában az *odno ik* 'mindenképp, feltétlen' partikulákkal szerepel – ez szintén a deontikus modális erősség magasabb értékét mutatja.

(18) *mar vera-no?* – *med vožma-lo-z na*
 mi mond-PTCP.NESS – OPT vár-FUT-3SG még
 'Mit mondjon neki? – Várjon még!'

(19) *Derem-jos-ty vožmat-on ponna mod'el'-jos kule...*
 ruha-PL-ACC mutat-NMLZ PP modell-PL kell
Soos odno ik udmurt nylaš-jos med lu-o-zy!
 ők **mindenképp** PTC udmurt lány-PL OPT **lesz-FUT-3PL**
 'A ruhák bemutatásához modellek kellene... Ők mindenképp udmurt lányok legyenek!'

A szakirodalom említi a *val* alak használatát az optatív móddal. Winkler (2011: 149) alapján a szerkezet óhajtást fejez ki, vagyis a partikula használatával csökken a deontikus modális erősség. A szerkezet jelentését tekintve párhuzam vonható a felszólító mód és *val* partikula nem direktívaként megfigyelhető használatával.

- (20) *Tazalyk med lu-o-z val, pensij-e poty-sa no*
 egészség OPT lesz-FUT-3SG ATT nyugdíj-ILL megy-CVB PTC
uža-m pot-e²⁴ na uk.
 dolgozik-PTCP.PRF (sic!)²⁵ kimegy-PRS.3SG még PTC
 'Csak egészség legyen, még nyugdíjasként is dolgozni szeretnék.'

- (21) *Šud-tem učyr-e gine meda-z šury*
 boldog-CAR eset-ILL csak OPT.NEG-3 kerül.CNG.SG
val šuyša, šulmašky-l-i.
 ATT hogy nyugtalankodik-FREQ-1PST.1SG
 'Nyugtalankodtam, hogy nehogy valami szerencsétlen eset történjen velem.'

Mindkét példa esetében a beszélő kívánatosnak tartja, hogy a megfogalmazott tényállás bekövetkezzen. A mondatok nem tényellentétesek – a (20)-as példa nem feltételezi, hogy az illető jelenleg nem egészséges. A (21)-es példa alapján látható, hogy a szerkezet a múltra is vonatkozhat, de ebben az esetben sincs kontrafaktuális olvasat, pusztán egy múltbéli kívánságot fejez ki.

Nem minden esetben fejez ki óhajtást az optatív mód és a *val* partikula. Ahogyan korábban szerepelt, az optatívusz önmagában is alkalmas arra, hogy indirekt felszólításként funkcionáljon. A felszólító módnál megfigyeltekkel összhangban a *val* az optatív móddal kifejezett felszólítás erejét is csökkentheti. A (22)-es példa esetében az óhajtó olvasat nem lehetséges, hanem a (18)-as példához hasonlóan indirekt felszólításról van szó.

- (22) *Privet Jul'a. Kart-ed mynym med žingyrt-o-z val.*
 üdv PN férj-POSS.2SG én.DAT OPT felhív-FUT-3SG ATT
Ato t'el'efon-ze soxrahit' kari-škynte.
 CONJ telefon-ACC.POSS.3SG elment-INF csinál-NEG.2PST.1SG
 'Szia Julja! A férjed, legyen szíves, hívjon fel. Mivelhogy nem mentettem el a számát.'

²⁴ Az ige befejezett melléknévi igeneve és a *potyny* 'kimenni' ige harmadik személyű alakja modális szerkezetként 'valaki akar/szeretne valamit csinálni' jelentésben értelmezendő.

²⁵ Szabályosan az *uža-m-e* (dolgozik-PTCP.PST-POSS.1SG) alak használatos, viszont gyakori jelenség, hogy azokban a szerkezetben, amelyek a befejezett melléknévi igenév birtokos személyjellel ellátott alakjaiból épülnek fel, a birtokos személyjel (különösen egyes szám első személyben) elmarad.

A *vylem* partikula a *val* partikulával alkotott szerkezethez képest tovább csökkenti a megnyilatkozás illokúciós erejét. Az optatívusz és *vylem* alkotta szerkezetek értelmezésüket tekintve a felszólító módú igével alkotott szerkezethez hasonló képet mutatnak. A *vylem* partikula alkalmas arra, hogy jelentősen csökkentse a megnyilatkozás illokúciós erejét. A (23)-as és (24)-es példákban a megszólítottak a legnagyobb presztízsű udmurt nyelvű újság alkalmazottai. A (23)-as példában egy faluban közönségtalálkozót szerveznek, ahol a lakók javaslatokat tesznek, hogy milyen témákkal foglalkozzanak. A (24)-es példa egy olvasói levélből származik. Véleményem szerint ezekben az esetekben nem óhajtásról, hanem udvarias felszólításról, javaslattételről van szó. Egyik esetben sincsenek a megnyilatkozók olyan pozícióban, hogy ténylegesen felszólítsák az újság alkalmazottjait. A *vylem* használata mellett megfigyelhető a többes szám második személy használata, mely szintén az udvarias kommunikációban használatos.

(23) *Turyn- kuarjos šaryš med gožja-lo-dy vylem.*

fű levél PP OPT ír-FUT-2PL ATT

Tros-ez-leš turyn-kuar-jos-leš tus-ses no
sok-DET-ABL fű növény-PL-ABL külső-ACC.POSS.3PL PTC
um todma-ške.
NEG.PRS.1PL felismer-CNG.PL

Soos-ty tuspuktem-en šoty-sal-dy ke, eššo umoj luy-sal.
ők-ACC fénykép-INS ad-COND-2PL ha még jó lesz-COND
'Írhatnának a növényekről. Sok növénynek a kinézetét sem ismerjük. Ha fényképpel közölnék, az is jó lenne.'

(24) *Gażano «Udmurt duńne» gažet-yn užaš-jos, gožjaškon*
tisztelt «Udmurt duńne» újság-INE dolgozó-PL írás

udys-ady gine vyjy-sa meda-d ule,
szakma-INE.POSS.2PL csak merül-CVB OPT.NEG-2PL él.CNG.PL

tros-ges med ortčytja-lo-dy vylem tače kalyk-ez
sok-COMP OPT tart-FUT-2PL ATT ilyen nép-ACC

pajmyty-mon pumiškon žyt-jos-te
bámulatba.ejt-PTCP találkozás este-PL-ACC.POSS.2PL

'Tisztelt »Udmurt duńne« újságnál dolgozók, ne csak az írásba mérülve éljenek, tarthatnának többet az ilyen, embereket bámulatba ejtő találkozás estjeikből.'

A felszólító móddal való együttes előforduláshoz hasonlóan a *vylem* partikulával alkotott szerkezet másrészt irreális óhajtást is kifejezhet. Ezekben az esetekben is megfigyelhető, hogy a beszélő nem tartja valószínűnek, hogy a kívánt tényállás valóban bekövetkezik. A *vylem* partikula tehát ebben a típusú használatban episztemikus.

A (25)-ös példában a beszélő azt kívánja, hogy bárcsak több udmurt nyelvű tanár lenne, de mivel azok, akik megfelelően kvalifikáltak lennének, inkább más hivatást választanak, feltételezhető, hogy a helyzet nem fog változni. A (26)-os példa alapján látható, hogy ez a tartalom a tagadó alakok esetében is megjelenik: a beszélő azt kívánja, hogy bárcsak ne a szóban forgó szituáció állna fenn, de nem valószínű, hogy a későbbiekben pozitív változás állna be. Megjegyzendő, hogy ezek a kívánságok tipikusan olyan tényállásokra vonatkoznak, amelyeket a beszélő nem tud befolyásolni.

(25) *Škola-os-y no udmurt kyl-ja dyšetis-jos*
iskola-PL-ILL PTC udmurt nyelv-ADV tanár-PL

tros-ges med vu-o-zy vylem.
sok-COMP OPT jön-FUT-3PL ATT

'Bárcsak több udmurt nyelvű tanár jönne az iskolákba is!'

(26) *Odig-ez ponna kurekt-iško: pinal-jos-my*
egy-DET PP szomorkodik-PRS.1SG gyerek-PL-POSS.1PL

udmurt kyl-yn ug veraško.
udmurt nyelv-INE NEG.PRS.3PL beszél.CNG.PL

Ta-iz ponna gordekt-ono medaz luy vylem
ez-DET PP pironkodik-PTCP.NESS OPT.NEG lesz.CNG.SG ATT

'A miatt az egy dolog miatt szomorkodom, hogy a gyerekeink nem beszélnek udmurtul. Bárcsak ne kellene ezért pironkodni!'

A *val* és a *vylem* partikulák a felszólító és az optatív módú igék mellett direktívák és nem direktívák esetében is hasonló módon viselkednek. Direktívák esetén alapvetően mindkét partikula az illokúciós erősséget csökkenti. Összevetve őket, a *val* partikulával alkotott szerkezet modálisán erősebb a *vylem* partikulával alkototthoz képest.

Azokban az esetekben, amikor nem direktívákról van szó, a partikulák a modális erősséget csökkentik. A *val* partikula mind a felszólító,

mind az optatív módban a jelen pillanatban nem megvalósítható kíván-ságot, óhajtást fejez ki. A *vylem* a felszólító és optatív módban is episz-temikusnak tekinthető, a szerkezet irreális óhajtást jelöl: a megnyilatko-zásban kifejezett tényállás bekövetkeztére a beszélő szerint kevés vagy semmi esély sincs. Vagyis míg a *val* nem fejezi ki a beszélő viszonyulá-sát az adott állítás kapcsán, addig a *vylem* a beszélő attitűdjét is kódolja. Meglátásom szerint a *vylem* alak ezen funkciója összefüggésben áll az-zal, hogy morfológiailag a létige indirekt evidenciális alakja. Az indirekt evidenciálisok révén kódolt közvettség (vagyis a vizuális közvetlenség hiánya) kapcsolatba hozható a mentális értelemben vett közvetlenség hiányával, mely véleményem szerint összefüggésbe hozható azzal, hogy a létige indirekt evidenciális alakja episztemikus modális partikulaként jelenik meg.

5.5. A *val* és a *vylem* használata feltételes módban

Az 5. táblázat összegezve mutatja a szerkezetek előfordulási számát a vizsgálati anyagban. Látható, hogy az optatív módhoz képest az előfor-dulások száma jelentősen kevesebb.²⁶ Ezen felül az állító alakok határo-zott túlsúlya figyelhető meg.

5. táblázat: A feltételes mód és a *val* és *vylem* partikulák együttes előfordulása a korpuszban

	feltételes + <i>val</i>		feltételes + <i>vylem</i>	
	állítás	tagadás	állítás	tagadás
főkorpusz	11	3	45	–
alkorpusz	20	–	25	1
összesen	34		71	

Tarakanov (1998: 171) szerint a *val* és a *vylem* partikula feltételes mód-ban történő modális értelmű használata nem temporális értelmű, az ele-mek az ige által kifejezett cselekvés feltételességét hangsúlyozzák, jelen-tésüket a cselekvés óhajtásával és a megvalósulásába vetett bizalommal /

²⁶ Tekintve, hogy a morfológiai feltételes mód a többi igemódhoz képest ké-sőbb, az udmurt nyelv saját életében alakult ki, Tarakanov (1998) meglátása szerint a *val* és *vylem* partikulával alkotott különféle szerkezetek a feltételes-ség kifejezésére létrejött analitikus megoldások. Lehetséges, hogy azért nem produktív a feltételes módú ige és a *val* partikula együttes előfordulása, mert így a feltételesség jelölése redundáns.

bizalmatlansággal hozza összefüggésbe. Winkler (2011: 104) szerint ugyanakkor a *val* partikulával a múlt idejű tartalom fejezhető ki, mivel a feltételes módú alaknak önmagában nincs időreferenciája. A *vylem* alakról nem tesz említést.

A korpuszadatok alapján Tarakanovval értek egyet, a partikulák a propozícióban foglaltak hipotetikus voltát hangsúlyozzák. Lehetségesnek tartom, hogy a partikulák feltételes móddal történő kombinációja a felszólító és az optatív módban való használat mintájára jött létre. A felszólító és az optatív mód révén a létige múlt idejű alakjaival kifejezhető a feltételes jelentéstartalom. Úgy gondolom, hogy emiatt alkalmas lehet arra, hogy a tényállás feltételességét hangsúlyozza. Látható ugyanakkor, hogy ezek az alakok meglehetősen ritkák. Meglátásom szerint marginális jelenségről van szó, például a *val* partikulával a főkorpuszban található előfordulások fele ugyanattól a beszélőtől származik.²⁷

Habár az adatok Tarakanov (1998) magyarázatát igazolják, a partikulákkal ellátott szerkezetnek lehet múlt idejű vonatkozása. A (27)-es példa a múlt idejű feltételességet mutatja be. A beszélő egy rendezvény kapcsán jegyzi meg, hogy a kollégája helyett ő még a rendezvény előtt elmagyarázta volna a résztvevő gyerekeknek, hogy mit kell csinálni, mert így csak álltak a színpadon és nem értették, hogy mi történik. Látható, hogy habár mindkét feltételes módú ige múltbéli cselekvésre vonatkozik, csak az egyik mellett jelenik meg a *val* alak.²⁸

(27) *Jul'a inty-je, mon so pinal-jos-yz -ly valekty-sal val*
 PN hely-ILL én az gyerek-PL-DET-DAT **magyaráz-COND ATT**

ažlo vaň so šudon-jos-ty, sobere pukty-ly-sal
 korábban összes az játék-PL-ACC azután rak-FREQ-COND

koťkud-ze asl-az inty-jaz (...)
 mindegyik-ACC saját-GEN.3SG hely-ILL.POSS.3SG

'Julja helyében én a gyerekeknek korábban elmagyaráztam volna az összes játékot, és utána rakosgattam volna őket a helyükre (értsd: a színpadon).'

²⁷ A közösségi médiáról származó bejegyzéseket tartalmazó alkorpuszban is mindössze 20 előfordulás található. Az esetek felében a szerkezet a *med* optatív partikulával együttesen szerepel, óhajtást kifejezve ezzel.

²⁸ A tanulmány egyik bírálója felhívta rá a figyelmet, hogy az az értelmezés sem kizárt, hogy a *val* ebben a mondatban előidejűséget fejez ki a második tagmondatbeli cselekvéshez képest.

A (28)-as és (29)-es példában a *val* partikula a tényállás hipotetikus voltát hangsúlyozza. A (28)-as példában a beszélő arról mesél, hogy milyen nagy lenne már a fia, aki himlőben hunyt el. A (29)-es példában egy fel-lépés kapcsán írott kommentek olvashatók.

- (28) *Makem badžym luy-sal ni val.*
 mennyire nagy lesz-COND már ATT
 'Mennyire nagy lenne már.'

- (29) *Noš T'imofej Grigorjevyyh uz kyrža šat?*
 de PN PN NEG.FUT.3SG énekel.CNG.SG PTC
Vot so ponna myny-sal užrad-e!!!
 PTC ő PP megy-COND rendezvény-ILL
mon no so ponna gine myny-sal val!
 én PTC ő PP csak megy-COND ATT

'De Tyimofej Grigorjevih nem fog énekelni?
 Hát miatta mennék a rendezvényre!!!
 Én is csak miatta mennék!'²⁹

A *vylem* partikula a feltételes módú ige mellett szintén episztemikus, hangsúlyozza, hogy a beszélő kevésbé valószínűnek vagy teljesen irreál-lisnak tartja az óhajtott cselekvés megvalósulását. A (30)-as példában a beszélő elmeséli, hogy nyugdíj után még egy-két évig dolgozott, és dol-gozott volna még tovább is, de anginája lett.

- (30) *Eššo uža-sal na vylem – s'enokard'ija kut-i-z.*
 még dolgozik-COND még ATT angina elkap-1PST-3SG
 'Dolgoztam volna még – anginám lett.'

A *vylem* elem tipikusan olyan események kapcsán jelenik meg, melyek-nél a beszélő kívánatosnak tartja az adott tényállás megvalósulását, de valószínűsíthető, hogy ezek valamilyen oknál fogva nem fognak bekö-vetkezni (hasonlóan az optatívuszi módban megfigyelhető használathoz).

²⁹ A feltételes múlt idejű 'miatta mentem volna' olvasat is lehetséges. A tanul-mány egyik bírálója megállapította, hogy a legtöbb esetben lehetséges a múlt-feltételes olvasat. Ez valóban így van, ugyanakkor meglátásom szerint ezt az olvasatot nem a partikulák alakítják ki, mivel a feltételes módú ige önmagá-ban is referálhat múlt idejű cselekvésre.

Ezt a típusú használatot igazolja, hogy a 45 előfordulásból 30 esetben a szerkezet a *med* optatív partikulával jelent meg (vö. 32-es példa). A *vylem* partikula ezekben az esetekben is episztemikusnak tekinthető – a beszélő lehetőségeinek hiánya az adott tényállás megvalósítására vonatkozóan alapul szolgál ahhoz, hogy a beszélő a megvalósulást kevésbé tartsa reálisnak.

A (31)-es példában a beszélő azt fejtegeti, hogy az érettségre sokat kell készülni, jó lenne, ha a gyerekek otthon is készülnének, majd hozzáteszi, hogy ez nem így van. A példában szereplő *umoj luy-sal vylem* 'jó lenne' szerkezet azt fejezi ki, hogy habár nagyon jó lenne, ha a szóban forgó esemény bekövetkezne, a beszélő meglátása szerint ez valószínűtlen (és ezt jelen esetben ki is mondja a következő mondatban). A (32)-es példában a *med* optatív partikula is megjelenik – a beszélő azt kívánja, hogy a gyerekeknek szóló újságokban bárcsak több szerelemmel foglalkozó vers és elbeszélés lenne.

- (31) *Umoj luy-sal vylem nylpi dor-az ik*
jó lesz-COND ATT gyerek otthon-INE.POSS.3SG PTC
dyšetsky-sal ke.
 tanul-COND ha
No so ozy ug luy uk.
 de az úgy NEG.PRS.3SG lesz.CNG.SG PTC
 'Jó lenne, ha a gyerek otthon is tanulna. De ez nem így van.'

- (32) *Jaraton šarys veros-jos no kylbur-jos tros-ges med*
 szerelem PP elbeszélés-PL és vers-PL sok-COMP **OPT**
luy-sal-zy na vylem.
lesz-COND-3PL még ATT
 'Bárcsak még több lenne a szerelemről szóló elbeszélésekből és versekből.'

Vagyis az eddig megfigyelttel összhangban a *vylem* partikula kifejezheti a beszélő viszonyulását a propozícióval kapcsolatban.³⁰ A partikulák

³⁰ Habár ezt korpuszadatok nem bizonyítják, a szerző személyes tapasztalata alapján a feltételes módú ige és a *vylem* használata nagymértékű udvariasságot is kifejezhet. vö. *kurysal vylem* (kér-COND PTC) 'szépen kérném'. Meglátásom szerint ebben az esetben a *vylem* nem fejez ki valószínűtlenséget, mind-

használata a feltételes módban nem elterjedt jelenség, az így alkotott szerkezetek jelentésüket tekintve a tényállás hipotetikusságát hangsúlyozzák. Emellett jellemzően megjelenik a *med* optatív partikula is. Ezekben az esetekben a konstrukciók óhajtást fejeznek ki.

6. A létige múlt idejű alakjainak használata deontikus szerkezetekben

A létige múlt idejű alakjainak modális partikulaként történő használata nem csupán a nem kijelentő módokban, hanem a különféle modális szerkezetekben is megjelenik. Ezek közül az alábbi szakasz a *val* és a *vylem* deontikus konstrukciókban megfigyelhető használatát tekinti át, mivel a felszólító és optatív mód is szükségszerűséget fejez ki. Az udmurt deontikus modális szerkezetek az alábbiak (Winkler 2011: 143–145 alapján):³¹

1. ágens-DAT ige-INF + *kule* 'kell' 'valakinek kell valamit csinálni'

so-ly tros uža-ny kule
 ő-DAT sok dolgozik-INF kell
 'neki sokat kell dolgoznia'

2. (ágens-DAT) főnév (= alany) + *kule* 'kell' 'valakinek kell valami'

(*soos-ly*) *vyl' korka kule*
 ők-DAT új ház kell
 'nekik új ház kell'

3. ágens-DAT + ige-PTCP.NESS 'valakinek kell valamit csinálni'

so-ly tros uža-no
 ő-DAT sok dolgozik-PTCP.NESS
 'neki sokat kell dolgoznia'

össze az illokúciós erőt csökkenti. Hasonló használata figyelhető meg a direktívaként használt felszólító és optatív módú igékkel is.

³¹ Az udmurt nyelvben a fentiekén kívül az alábbi modális szerkezeteket tartják számon:

ágens-DAT ige-INF + *jara* 'szabad' 'valakinek szabad valamit csinálni'
 ágens-DAT ige-INF + *lue* 'lehet' 'valakinek lehet valamit csinálni'
 (ágens-DAT) ige-PTCP.PRF-POSS + *lue* 'lehet' 'valakinek lehet valamit csinálni'
 (ágens-GEN) ige-PTCP.PRF-POSS + *pote* 'kimegy' 'valaki akar/szeretne valamit csinálni'

6.1. A *val* és *vylem* használata a *kule* 'kell' modális segédigével

A *kule* 'kell' ragozhatatlan modális segédigével alkotott szerkezetek esetében a *val* partikula csökkentheti a deontikus modális erő értékét, a *kule val* szerkezet így 'kellene' jelentésben értelmezhető (vö. 33-as példa). Fontos ugyanakkor hangsúlyozni, hogy kontextustól függően a *val* elemnek csak temporális tartalma is lehet 'kellett' jelentésben (vö. 34-es példa) – ebben az esetben a *val* alak nem módosít a modális erősségen.

- (33) *Pörtem vatset-jos kule na val, – jalan*
különféle kiegészítés-PL **kell** még ATT- egyre.csak

žoŕti-ske valtis̄ zootehnik. Kylem ar-yn
panaszodik-PRS.3SG vezető zootechnikus tavaly év-INE

šilos-my no žeč̄ pörm-i-z.
siló-POSS.1PL is szép sikerül-1PST-3SG

'Különféle fejlesztések kellenének még – panaszkodik folyton a vezető zootechnikus. Tavaly a silónk is szépen sikerült.'

- (34) *Iž-yš avtozavod-e kutsk-i.*
Iž-ELA autógyár-ILL kezd-1PST.1SG

1970-ti ar-jos-y otčy tros užaš-jos kule val.
1970-ORD év-PL-INE oda sok munkás **kell van.1PST**

'Az izsevszki autógyárban kezdtem. Az 1970-es években oda sok munkás kellett.'

A *kule vylem* szerkezet szintén kétértelmű. Kontextustól függően a *kule vylem* szerkezet 'kellene', ritkábban pedig 'kellett volna' jelentésben szerepel. Értelmezését tekintve hasonlít a *vylem* feltételes és optatív módú igével történő használatára, és olyan események kapcsán jelenik meg, melyek megvalósulása a beszélő szerint szükséges, ugyanakkor teljesen a beszélő hatáskörén kívül van (például, hogy a beszélő vélekedése szerint hogyan kellene működni az államnak, az ügyintézésnek, a társadalomnak, hogyan kellene viselkednie az embereknek).

A (35)-ös példában az újságban a belügyminisztérium gyermekvédelmi részlegének egyik vezetője arról beszél, hogy a szülők általában nem fordítanak elég nagy figyelmet a gyerekek első szerelembe esésére, pedig szükséges volna, mert így sok szerencsétlenség elkerülhető lenne. Ugyanakkor a beszélőnek nincs ráhatása arra, hogy a szülők ténylegesen mennyi figyelmet fordítsanak a gyermekeikre.

- (35) *Nylpios-len nyryšeti šinmaškon-zy-ly tros-ez anaj-ataj-jos*
gyerek-GEN első szerelem-POSS.3PL-DAT sok-DET anya-apa-PL
badžym saklyk ug visja-lo, noš kule vylem.
nagy figyelmet NEG.PRS szakít-CNG.3PLde **kell ATT**
'A gyerekek első szerelmére sok szülő nem fordít nagy figyelmet,
pedig kellene.'

A (36)-os példa alapján a szerkezet múltra is vonatkozhat, ezekben az esetekben a *vylem* kontrafaktuális olvasatot eredményez. A szöveggörnyezet alapján az édesapa a 15 éves fiának vett egy robogót, aki bukósí-sak nélkül ugratni akart és balesetet szenvedett. Habár az apának tudnia kellett volna, hogy 16 éves kor alatt nem szabad robogóra ülni, mégis megvette neki.

- (36) *Ataj-ez-ly noš tody-ny kule vylem: nylpi-os-ly 16*
apa-POSS.3SG-DAT de **tud-INF kell ATT** gyerek-PL-DAT 16
ares-óž skuřer-e pukšy-ny ug jara.
éves-TERM robogó-ILL ül-INF NEG.PRS szabad.CNG.SG
'De az apának tudnia kellett volna: gyerekeknek 16 éves korig nem
szabad robogóra ülni.'

Továbbá a *kule vylem* szerkezet kompozicionális is lehet abban az értelem-ben, hogy a modális segédige és a létige nem együttesen alakítja ki a szerkezet jelentését, hanem önmagukban értelmezendők. Ezekben az esetekben a *vylem* alak evidenciálisként jelenik meg, ennél fogva jelentése 'kellett', az információforrás közvetett mivoltát vagy mirativitást kifejezve.³² A (37)-es példában a *vylem* alak múlt időt fejez ki, továbbá azt, hogy a leíró az információra közvetett módon (feltételezhetően értesülő útján) tett szert. A szöveg Zajnulla baskír vallási vezető életéről szól.

³²A mirativitás (*mirativity*) az információ újszerűségének, meglepő mivoltának nyelvi jelölése (DeLancey 1997: 33). A mirativitás jelentéskörébe sorolják továbbá még a felismerést (*realization*) is (vö. Aikhenvald 2012). A *vylem* alak miratív partikulaként is viselkedhet, és ezekben az esetekben, múlt idejű tartalmát elveszítve, a jelenre referál. Így kontextustól függően a *kule vylem* a szerkezet jelentése 'kell' is lehet, mely értelmezésben a *vylem* elem a beszélő felismerését vagy meglepődöttségét kódolja.

- (37) *1949-ti ar-yn gurt-az berty-sa, Zajnulla*
 1949-ORD év-INE falu-ILL.POSS.3SG visszatér-CVB PN
žyrdyt už bordy kutsk-em. Kuaška-m gurt
 heves munka PP kezd-2PST.3SG összedől-PTCP.PRF falu
žoźajstvo-jez žutyny piosmurt ki-os tuž kule vyl-em.
 gazdaság-ACC felemelni férfi kéz-PL nagyon **kell van-2PST.3SG**
 '1949-ben a falujába visszatérve Zajnulla heves munkába kezdett. Az özszeomlott falusi gazdaság felemeléséhez nagyon kellettek a férfikezek.'

Látható tehát, hogy a fenti szerkezetek kétértelműek, továbbá, hogy a *val* és *vylem* alakok nem minden esetben modális partikulaként jelennek meg.

6.2. A *val* és *vylem* használata a *necesszítív participiummal*

A *necesszítív participium* a cselekvés szükségyszerűségét fejezi ki, továbbá célhatározós mellékmondatokban is szerepelhet. A *participium* a létige mindkét alakjával előfordulhat. Winkler (2011: 116) alapján a *val* partikulával egyfajta kívánságot fejez ki. Ezt jelen vizsgálat is megerősítette – a *val* az eddig vizsgált szerkezetekkel összhangban csökkenti a modális erősség értékét, és így alkalmas az óhajtás kifejezésére. A (38)-as példában a beszélő két beszermán nő énekét hallgatva jegyzi meg, hogy jó lenne *magnószalagra* rögzíteni a dallamot.

- (38) *Oj, magñitofon pl'onka vyle gožt-ono val so-je,*
 EXCL magnó szalag PP ír-PTCP.NESS ATT az-ACC
tuž čeber uk, šui-ško.
 nagyon szép PTC mond-PRS.1SG
 'Oh, *magnószalagra* kellene venni, nagyon szép – mondom.'

Ahogy a *kule* modális segédige esetében, a *val* alaknak *necesszítív participiummal* is lehet csak temporális jelentése, vagyis a cselekvés elvégzése a múltban volt szükségyszerű. A (39)-es példában örömteli hírt osztanak meg a falusiakkal: adminisztratívve egyszerűsödik a mezőgazdasági termények eladása, ami korábban sokkal bonyolultabb volt.

- (39) *Ugoš azlo odig vedra kartoš jake ulmo vuzan ponna*
 mivel korábban egy vödör burgonya vagy alma eladás PP

12 pumo dokument Puka-no val.
 12 féle dokumentum **gyűjt-PTCP.NESS van.1PST.3SG**

'Mivel korábban egy vödör burgonya vagy alma eladásához 12-féle dokumentumot kellett összegyűjteni.'

A *vylem* partikula használatát tekintve ugyanaz figyelhető meg, mint a *kule* modális segédigével való kombinációja során: a beszélő vélekedését fejezi ki egy olyan tényállással kapcsolatban, melynek megvalósulását a beszélő szükségszerűnek tartja, de befolyásolni nem tudja. A (40)-es példában a beszélő arról panaszkodik, hogy több osztályt összevonva tanít udmurtul, de mivel a szülők között is van olyan, aki ellene van az udmurt nyelvtanításnak, a gyerekek nehezebben beszélnek a nyelvet, ezért tanítani is nehezebb őket. Ennélfogva úgy véli, hogy az udmurt nyelvű tankönyveket érthetőbbre kellene írni. Ugyanakkor egyetlen vidéki pedagógus meglátásának nincs tényleges befolyása a tankönyvírásra, ezért feltételezhető, hogy a szituáció nem fog pozitívan változni.

- (40) *So-in ik učebník-jos-ty valamon-ges gožt-ono vylem.*
 az-INS PTC tankönyv-PL-ACC érthető-COMP **ír-PTCP.NESS ATT**

'Ezért a tankönyveket is érthetőbbre kellene írni.'

A szerkezetnek múlt idejű vonatkozása is lehet, ebben az esetben kontra-faktuális olvasatot kap. A (41)-es példában a beszélő saját életéről, terveiről mesél. Csak azt sajnálja, hogy nem hagyta abba korábban az ivást, mivel úgy sokkal többet tudott volna dolgozni, és több pénze lenne.

- (41) *Žal'a-ško og-ze: važ-ges kušt-ono*
 sajnál-PRS.1SG egy-ACC.DET korán-COMP **elhagy-PTCP.NESS**

vylem ta vina juon-ez,
PTC az tömény.ital ivás-ACC

kõna už-e kyl'-i-z, kõna koñdon
 mennyi munka-POSS.1SG marad-1PST-3SG mennyi pénz

tõlja-burja košk-i-z!
 szél elmegy-1PST-3SG

'Egyet sajnálok: korábban abba kellett volna hagyni az ivást, mennyi dolgom maradt, mennyi pénz ment kárba!'

Az anyanyelvi adatközlőkkel folytatott munka, illetve a korpuszadatok azt mutatják, hogy a *necesszítív* participium és a *vylem* partikula alkotta szerkezetnek nincs olyan használata, amelyben a *vylem* alak pusztán az evidenciális múlt időt fejezné ki. Az a típusú használat viszont megfigyelhető, amelyben a *vylem* csak miratív értelemben szerepel. A (42)-es példában a beszélő arról ír, hogy a cirkuszban a vadállatokat „át kell változtatni”, hogy az emberekhez kedvesek legyenek. De ehhez neki is (azaz a trénernek is) sok kellemetlenséget kellett elviselnie, mivel az állatok sokszor megsebeztek. A *vylem* alak ebben az esetben a beszélő felismerését jelöli, azt, hogy korábban nem gondolta volna, hogy ez ennyi kellemetlenséggel jár.

- (42) *So ponna as-ly-d no kōña čīda-no vyl-em!*
 az PP maga-DAT-2SG is mennyi **elvisel-PTCP.NESS van-2PST.3SG**
 'Ezért neked magadnak is mennyi mindent el kellett viselni!'

A deontikus szerkezetekben a létige múlt idejű alakjainak modális partikulaként történő használata a nem kijelentő módokban mutatkozóhoz hasonló képet mutat: a partikulák a modális erősséget csökkentik, így a szükségszerű tényállásból kívánatos válik. A *vylem* partikulával alkotott szerkezetek kifejezhetik a beszélő vélekedését az adott tényállásra vonatkozóan, a múltra vonatkoztatva pedig tényellentétes olvasatot adnak.

A *val* alak a *kule* modális segédigével és a *necesszítív* participiummal nem csupán modális partikulaként értelmezendő, hanem temporális jelentést is kódolhat. A *vylem* alak a *kule* modális partikulával megjelenhet csak az evidenciális múlt időt kifejezve. A *necesszítív* participium mellett, amennyiben nem modális tartalmat kódol, mirativitást fejez ki.

A létige múlt idejű alakjainak az egyéb modális szerkezetekben megfigyelhető használatát jelen tanulmány nem taglalja. Meglátásom szerint a jelenség további vizsgálatot igényel, ugyanakkor előzetes vizsgálataim alapján elmondható, hogy a létige múlt idejű alakjai egyéb modális szerkezetekben is a fentebb leírtakhoz hasonló módon viselkednek.

7. A létige múlt idejű alakjának modális használata az oroszban és a tatárban

Ahogy az a 3.1. pontban szerepelt, tipológiailag gyakori, hogy a tényellentétes tartalmat a múlt idő morfológiája fejezi ki, továbbá a múlt idejű alakok alkalmasak arra, hogy enyhítsék a modális tartalmat. Ugyanakkor az udmurt nyelvet tekintve eltérés, hogy míg a tipológiai munkákban

leggyakrabban taglalt nyelvek esetében egy alapvetően modális elem múlt idejű alakja gyengíti a modális tartalmat, az udmurt létigének önmagában nincs modális jelentése, továbbá az udmurtban a létige múlt idejű alakjaival a modális segédigék, szerkezetek modális erőssége szintén csökkenthető (vö. 6. pont).³³ Lényeges különbség továbbá, hogy az udmurtban a nem kijelentő módok is kombinálódhatnak a létigével mint modális partikulával. Ez a tipológiai munkákban (melyek gyakran az európai nyelvekre fókuszálnak) jellemzően tárgyalt nyelvek esetében szintén nem tipikus jelenség.

Mivel az udmurt nyelv az oroszsal és a tatárral mutat szoros kapcsolatot (vö. 1. pont), érdemesnek tartom röviden áttekinteni, hogy megfigyelhető-e az udmurthoz hasonló jelenség ezekben a nyelvekben.

Az oroszban a létige különféle alakjai modális funkcióval bíró partikulákká lexikalizálódtak (Timberlake 2004: 397). Ezek közül kiemelendő a *by* modális partikula, mely nyelvtörténetileg a *byl'* létige aorisztoszi alakja. A *by* partikula az irreális mód kifejezésére használt (az ige múlt idejű alakjával együttesen), illetve alkalmas arra, hogy enyhítse a modális tartalmat és javaslatot, kívánságot, enyhe felszólítást fejezzen ki (Timberlake 2004: 373, 381–382).³⁴

(43) *lučše by*
jó.COMP PTC
'jobb lenne'

(44) *nado by*
kell PTC
'kellene'

(45) *ja xo'te-l-a by zatknut' uši, no ne reša-ju-ś*
én akar-PST-F PTC fúr.INF fül.PL de NEG eldönt-1SG-REFL
'ki szeretném fúratni a fülem, de még hezitálok'

³³ Az egyik bíráló javaslata alapján formális párhuzam figyelhető meg az udmurt és az angol között a modális segédigéket, szerkezeteket tekintve: ahogyan a *could* a *can* modális segédige múlt idejű alakja, úgy a *kule val*, *kulye vylem* a *kule* modális segédige múlt idejű alakjai, vagyis mindkettő egy modális elem modálisan gyengített formája.

³⁴ Az udmurttól leíró orosz nyelvű kézikönyvek a tanulmányban taglalt szerkezetek fordításánál a *val/vylem* elemeket a *by* partikulával fordítják.

A tatárban (és a baskírban) szintén megfigyelhető, hogy a létige múlt idejű alakja gyakran használatos feltételes tartalmak kifejezésére (Tarakanov 1998: 179). A tatárban az *id'e* segédige kombinálódhat az irreális igemódokkal, particípiumok és konverbiumok mellett is megjelenik (Poppe 1963: 103–104). A (46)-os példában az *id'e* alak a feltételes móddal kombinálódva kontrafaktuális olvasatot eredményez, míg a (47)-es példában a felszólító módú igével együttesen óhajtást fejez ki.

- (46) *bez bul-sa i-d'ek, bu xəl kil'e-p*
 mi lesz-COND van-PST.1PL ez helyzet jön-CVB.PRS
čyk-ma-gan bul-yr i-d'e³⁵
 kijön-NEG-PTCP.PST lesz-PTCP.FUT van-PST
 'ha ott lettünk volna, ez nem történt volna meg'

- (47) *teatr-ga bar-syn i-d'e*
 színház-ILL megy-IMP[3SG] van-PST
 'színházba kellene mennie/jó lenne, ha elmenne a színházba'

Tarakanov (1998: 179) úgy feltételezi, hogy a létige múlt idejű alakjainak modális használata törökségi mintára alakult ki az udmurt nyelvben. Látható ugyanakkor, hogy a létige modális funkcióban történő használata az orosz nyelvben is megfigyelhető, továbbá tipológiailag is általános, hogy múlt idejű alakok modális tartalmat fejeznek ki. A tatár *id'e* abban a tekintetben az udmurt *val* és *vylem* alakokhoz hasonlóan viselkedik, hogy szintén kombinálódhat nem kijelentő módokkal és a szükségszerűséget kifejező particípiummal (Poppe 1963: 103). Továbbá a szerkezetek jelentésükben is az udmurt nyelvben megfigyeltekhez hasonló képet mutatnak. Figyelembe véve, hogy a Volga–Káma régió törökségi nyelvei erőteljes hatást gyakorolnak az udmurtra a grammatika minden szintjén, különösen szintaktikai szempontból (Bartens 2000: 15), megglátásom szerint Tarakanov (1998) feltételezése megalapozottnak tűnik.

8. Konklúzió

A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy az udmurtban a létige múlt idejű alakjai kiterjedt modális funkcióval rendelkeznek. Kugler (2000:

³⁵ A befejezett melléknévi igenév és a *bulyr id'e* szerkezet használatos a múlt idejű feltételes mondatok főmondatában (Poppe 1963: 104).

279) kategorizálása alapján a *val* és a *vylem* a modális-pragmatikai partikulák csoportján belül az árnyaló partikulákhoz sorolhatók, melyek funkciója a modális alapérték módosítása. Megfigyelhető, hogy a *val* és a *vylem* alakoknak önmagukban nincs modális tartalmuk, hanem egy már meglévő alapértéket csökkentenek, enyhítenek. A *val* és a *vylem* partikulákkal alkotott szerkezetek jelentését tekintve megállapítható, hogy szinte minden esetben óhajtást fejeznek ki. Különbség ugyanakkor a két partikula között, hogy a *vylem* ezen felül a beszélő szubjektív vélekedését is közvetíti, kiemeli, hogy a beszélő valószínűtlennek tartja, hogy a kívánt tényállás bekövetkezik. Ennélfogva episztemikusnak tekinthető.

Feltételezhető, hogy a partikulák közötti választást pragmatikai okok motiválják – a *vylem* partikula alkalmas arra, hogy hangsúlyozza a beszélő vélekedését a tényállást illetően. Az anyanyelvi adatközlők továbbá a *vylem* partikulával ellátott szerkezeteket emocionálisan telítettebbnek ítélték meg a *val* partikulával alkotott szerkezetekkel szemben. A *vylem* alaktól „nem idegen”, hogy szubjektívebb álláspontot jelenítsen meg – a mirativitás kifejezése is gyakran a *vylem* alakkal történik.

Az 6. táblázat összegezve mutatja a *val* és a *vylem* használatát a nem kijelentő módokban. Véleményem szerint mindkét partikula az alapszerkezet modális erejének értékét csökkenti (a két partikulát egymáshoz viszonyítva a *vylem* nagyobb mértékben teszi ezt). Direktívák esetén (felszólító és optatív módban) ez az illokúciós erősség csökkenését eredményezi, ezáltal kérést, udvarias javaslatot fejezve ki. A két partikulát összevetve a *val* illokúciós ereje nagyobb, kérést fejez ki, míg a *vylem* inkább csak udvarias javaslatot. A felszólító és az optatív mód a *val* és a *vylem* partikulával együttesen nem direktívaként is megjelenhet. Ezekben az esetekben az alakok feltételes jelentéstartalmat kódolnak, tulajdonképpen óhajtást fejeznek ki. A tekintetben, hogy milyen időre vonatkoznak a megnyilatkozások, megállapítható, hogy felszólító és optatív módban a *val* elemmel ellátott szerkezetek nem vonatkoznak múltbéli eseményekre. A *vylem* partikulával alkotott szerkezetek kontextustól függően vonatkozhatnak múltbéli történésekre is – ezekben az esetekben az olvasat kontrafaktuális.

A feltételes mód némileg más képet mutat. Feltételes módú ige rendkívül ritkán kombinálódik a *val* partikulával – ezekben az esetekben a *val* partikula a tényállás hipotetikus voltát hangsúlyozza. A felszólító és optatív módban megfigyelhető használatától eltérően a *val* partikulával alkotott feltételes szerkezet vonatkozhat múlt időre, ugyanakkor, meglátásom szerint, nem a *val* alak „teszi” múlt idejűvé a feltételes szerkezetet. A *vylem* partikula kifejezi, hogy habár a beszélő kívánatosnak tartja a

szóban forgó eseményt, annak alakulására ténylegesen nincs hatással. Ez alapot adhat arra, hogy a megvalósulást kevésbé tartsa valószínűnek.

6. táblázat: A létige múlt idejű alakjainak funkciói a nem kijelentő módokban

	<i>val</i>	<i>vylem</i>
direktívaként	illokúciós erő csökkentése (kérés)	illokúciós erő csökkentése (finom kérdés, javaslat)
	felszólító	modális erő értékének csökkentése feltételes jelentés-tartalom (óhajtás)
optatív	direktívaként	illokúciós erő csökkentése
	modális erő értékének csökkentése feltételes jelentés-tartalom (óhajtás)	modális erő értékének csökkentése feltételes jelentés-tartalom episztemikus (irreális óhajtás)
feltételes	feltételes jelentés-tartalom hangsúlyozása (óhajtás)	feltételes jelentés-tartalom hangsúlyozása episztemikus (irreális óhajtás)

Az udmurt nyelv deontikus modalitást kifejező szerkezeteit vizsgálva megállapítható, hogy a partikulák csökkentik a deontikus modális erő értékét, és ezáltal feltételes jelentés-tartalmat fejeznek ki (a szükségszerűből kívánatos tényállás válik). A *val* alakkal ellátott szerkezet ebben az esetben is modálisan erősebb, mint a *vylem* partikulával megalkotott. A *vylem* partikula továbbá kifejezheti, hogy habár a beszélő szükségesnek tartja az adott tényállás megvalósulását, mivel nincs arra befolyása, kevésbé tartja valószínűnek, hogy az valóban bekövetkezik. Ezek a szerkezetek továbbá többértelműek – tekintve, hogy a *val* és a *vylem* morfológiailag a létige múlt idejű alakjai, vannak olyan esetek, amikor csupán múlt időt fejeznek ki, és nem modális partikulaként jelennek meg. A 7.

táblázat összegzi a létige múlt idejű alakjainak használatát a deontikus szerkezetekben.

7. táblázat: A létige múlt idejű alakjainak funkciói a deontikus szerkezetekben

	<i>val</i>		<i>vylem</i>	
kule 'kell'	modális erő értékének csökkentése feltételes jelentéstartalom ('kellene')	múlt idő ('kellett')	modális erő értékének csökkentése feltételes jelentéstartalom episztemikus ('kellene; kellett volna')	evidenciális múlt idő ('kellett')
necesz-szítív participium	modális erő értékének csökkentése feltételes jelentéstartalom (óhajtás)	múlt idő (szükségesség)	modális erő értékének csökkentése feltételes jelentéstartalom episztemikus (irreális óhajtás)	miratívítás

A létige múlt idejű alakjainak modális partikulaként való használata a feltételes jelentéstartalom kifejezésére valószínűleg törökségi mintára jött létre az udmurt nyelvben (vö. Tarakanov 1998). A *vylem* alak használatával kifejezhető, hogy a beszélő a propozícióban foglaltakat kevésbé tartja reálisnak, a múlt időre vonatkoztatva pedig a *vylem* a megnyilatkozást tényellentétessé teszi, ezen felül alkalmas arra, hogy a érzelmileg is telítettebé tegye. Meglátásom szerint ez a típusú használat összeegyeztethető azzal, hogy a *vylem* a létige indirekt evidenciális alakja, vagyis az információforrás közvetettségét fejezi ki, mely ezen felül miratív konnotációval is rendelkezik. Az evidencialitás és az episztemikus modalitás kategóriája számos nyelvben összefügg egymással, és az indirekt evidencia jelölőinek lehet episztemikus jelentésárnyalata (Aikhenvald 2004: 186). Az udmurt kapcsán azért figyelemre méltó a *vylem* episztemikus használata, mert az indirekt evidenciálisként működő ún. második múlt időnek nincs episztemikus tartalma, pusztán az információforrás indirektségét fejezi ki. Szintén a *vylem* evidenciális funkciójához köthető, hogy direktívák esetén a *val* alakhoz képest nagyobb mértékben csökkenti az illokúciós erőt.

9. Összegzés

A tanulmány áttekintette az udmurt létige múlt idejű alakjainak használatát a nem kijelentő módokban. Habár a múlt idejű alakok modális használatáról érintőlegesen a korábbi munkák is beszámoltak (vö. Tarakanov 1998, Kelmakov – Hännikäinen 1999, Winkler 2001, 2011), a jelenség részletesebb vizsgálatára eddig nem került sor. Ezek a leírások továbbá elsősorban a *val* alak modális funkciójára fókuszáltak.

Megállapítást nyert, hogy az alakok a nem kijelentő módokban modális partikulaként jelennek meg, és funkciójuk a modális erő értékének csökkentése. Ezáltal az alakok feltételes jelentéstartalmat fejeznek ki, tipikusan óhajtást. Direktívák esetén ez az illokúciós erő csökkentését is eredményezi, így a megnyilatkozás udvariasabb lesz. Különbség fedezhető fel továbbá a létige két múlt idejű alakjának modális értelmezése között – a *vylem*, amely eredetileg indirekt evidenciális alak, a nem kijelentő módokban episztemikusságot fejez ki.

A tanulmány kitért még a *val* és a *vylem* deontikus szerkezetekben (a *kule* 'kell' modális segédigével és a *necesszítív* particípiummal) történő használatára is. Ezekben a szerkezetekben a partikulák a nem kijelentő módokban megfigyelhető modális funkcióhoz hasonlóval bírnak, de kontextustól függően pusztán temporális vonatkozásuk is lehet.

Rövidítésjegyzék

1, 2, 3 első, második, harmadik személy	ELA	elatívusz
1PST első múlt idő	F	nőnem
2PST második múlt idő	FREQ	gyakorító képző
ABL ablatívusz	FUT	jövő idő
ACC akkuzatívusz	GEN	genitívusz
ADV adverbális	IMP	imperatívusz
ATT enyhítő	INDF	határozatlan névelő
AUX segédige	INF	infinitívusz
CAR karatívusz	INE	inesszívusz
COMP közép fok	INS	insztrumentális
CNG konnegatív	ILL	illatívusz
COND feltételes mód	NEG	tagadás
CVB konverbium	NMLZ	főnévképző
DAT datívusz	OPT	optatívusz
DEM demonstratív	PL	többes szám

PN	tulajdonnév	PTCP.ACT	aktív particípium
POSS	birtokos	PTCP.NESS	necesszív particípium
PP	névutó	PTCP.PRF	befejezett particípium
PRS	jelen idő	REFL	reflexív
PST	múlt idő	SG	egyes szám
PTC	partikula	TERM	terminatívusz
PTCP	particípium		

Irodalom

- Aikhenvald, Alexandra Y. (2004), *Evidentiality*. Oxford University Press, Oxford.
- Aikhenvald, Alexandra Y. (2010), *Imperatives and commands*. Oxford University Press, Oxford.
- Aikhenvald, Alexandra Y. (2012), The essence of mirativity. In: *Linguistic Typology* 16: 435–485.
- Aikhenvald, Alexandra Y. (2015), Evidentials: their links with other grammatical categories. In: *Linguistic Typology* 19/2: 239–277.
- Aminoff, Torsten Gustaf (1896), *Votjakin äänne- ja muoto-opin luonnos*. Julk. Wichmann, Yrjö. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja (SUSA) 14. Helsingfors.
- Bartens, Raija (2000), *Permilaisten kielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-ugralaisen seuran toimituksia 238. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Chung, Sandra – Timberlake, Alan (1985), Tense, aspect and mood. In: Shopen, T. (ed.) *Language typology and syntactic description vol. III, Grammatical categories and the lexicon*. Cambridge University Press, Cambridge. 241–258.
- Csúcs Sándor (1990), *Chrestomathia Votiacica*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- de Haan, Ferdinand (2010), *Typology of Tense, Aspect, and Modality Systems*. In: Song, Jae Jung (ed.) *The Oxford Handbook of Linguistic Typology*. Oxford University Press, Oxford. 445–464.
- DeLancey, Scott (1997), Mirativity: The grammatical marking of unexpected information. *Linguistic Typology* 1: 33–52.
- Edygarova, Svetlana (2015), Negation in Udmurt. In: Miestamo, Matti – Tamm, Anne – Wagner-Nagy, Beáta (eds) *Negation in Uralic Languages*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia. 265–291.
- Ethnologue. <https://www.ethnologue.com/language/udm> (utolsó látogatás: 17/09/2018)
- Helimski, Eugene (2003), Areal groupings (Sprachbünde) within and across the borders of the Uralic language family: a survey. *Nyelvtudományi Közlemények* 100: 156–167.

- Hofmann, Thomas R. (1993), *Realms of Meaning: an Introduction to Semantics*. Routledge, London.
- Iatridou, Sabine (2000), The Grammatical Ingredients of Counterfactuality. *Linguistic Inquiry* 31/2: 231–270.
- Kelmakov, Valentin – Hännikäinen, Sara (1999), *Udmurtin kielioppia ja harjoituksia*. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Kiefer Ferenc (2007), *Jelentélmélet*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Kozmács István (2002), *Udmurt nyelvkönyv*. JATEPress, Szeged.
- Kozmács István (2008), *Az -šk- képző az udmurt (votják) igeképzés rendszerében*. Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra.
- Kubitsch Rebeka (2018), Evidencialitás a mai udmurt nyelvben. In: Scheibl György (szerk.), *Lingdok 17. Nyelvészdoktoranduszok dolgozatai*. Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola, Szeged. 251–270.
- Kugler Nóra (2000), A partikula. In: Keszler Borbála (szerk.), *Magyar Grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 275–282.
- Kugler Nóra (2015), *Megfigyelés és következtetés a nyelvi tevékenységben*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Kugler Nóra (2017), Az evidencialitás és a modalitás. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.), *Nyelvtan*. Osiris Kiadó, Budapest. 464–494.
- Malchukov, Andrej L. – Xrakovskij, Viktor S. (2016), The Linguistic Interaction of Mood with Modality and Other Categories. In: Nuyts, Jan – Van Der Auwera, Johan (eds), *The Oxford Handbook of Modality and Mood*. Oxford University Press, Oxford. 196–222.
- Nuyts, Jan (2016), Analyses of the Modal Meaning. In: Nuyts, Jan – Van Der Auwera, Johan (eds), *The Oxford Handbook of Modality and Mood*. Oxford University Press, Oxford. 31–49.
- Palmer, Frank Robert (2001), *Mood and modality* (2nd ed.). Cambridge University Press, Cambridge.
- Poppe, Nicholas (1963), *Tatar Manual*. Uralic and Altaic Series 25. Indiana University, Bloomington.
- Salánki, Zsuzsanna – Kondratieva, Natalja (2018), Interferencia és kódváltás a mai udmurt beszélt nyelvben. In: Csepregi Márta – Salánki Zsuzsa (szerk.), *A többnyelvűség dinamikája*. Budapesti Finnugor Füzetek 23. Budapest, 165–207.
- Searle, John R. (1983), *Intentionality*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Skrjbnik, Elena – Kehayov, Petar (2018), Evidentials in Uralic Languages. In: Aikhenvald, Alexandra Y. (ed.), *The Oxford Handbook of Evidentiality*. Oxford University Press, Oxford. 525–555.
- Tarakanov, I. V. [Тараканов, И. В.] (1998), Условное наклонение, его значения и происхождение суффикса *-сал* в удмуртском языке. In: Тараканов, И. В., *Исследования и размышления об удмуртском языке*. (Сборник статей.) Удмуртия, Izsevszk. 168–180.

- Tarakanov, I. V. [Тараканов, И. В.] (2011), Каронкыл. In: Тимерханова, Надежда Николаевна (ред.), Удмурт кыллэн вераськонлюкетгосэз (морфологиез). Удмурт университет издательство, Izsevszk. 138–254.
- Tánczos Orsolya (2015), Causative constructions and their syntactic analysis in the Udmurt language. Doktori (PhD) értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti és Társadalomtudományi Kar, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Budapest.
- Timberlake, Alan (2004), A Reference Grammar of Russian. Cambridge University Press, Cambridge.
- Udmurt corpora. http://udmurt.web-corpora.net/index_en.html (utolsó látogatás: 2020. 11. 12.)
- Winkler, Eberhard (2001), Udmurt. Languages of the World/Materials 212. Lincom Europa, München.
- Winkler Eberhard (2011), Udmurtische Grammatik. Veröffentlichungen Der Societas Uralo-Altaica 81. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.